

PAXTANI QAYTA ISHLASH KORXONALARI MEHNAT SHAROITINI GIGIYENIK BAHOLASH VA KOMPLEKS SOG'LOMLASHTIRISH TADBIRLARINI ISHLAB CHIQISH

BuxDTI umumiy gigiyenava ekologiya kafedrasi assisenti

Samadova Xatichabegim Samandarovna

BuxDTI talabasi

Muhiddinov Abdulaziz Shavkat o'g'li

Annontatsiya: Ushbu maqolada paxtani qayta ishlash korxonalari mehnat sharoitini gigiyenik baholash va kompleks sog'lomlashtirish tadbirlarini ishlab chiqish haqida qisqacha aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Fuqoro, mamlakat, jamiyat, korxonona, malaka, raqobatbardosh.

Paxta tozalash sanoati xalq xo'jaligida alohida o'rin tutadi, u yengil va oziq-ovqat sanoatining eng an'anaviy tarmoqlari: to'qimachilik, tikuvchilik, yog'moy sanoati va boshqalarni ishga tushiradi. Paxta tozalash sanoati korxonalari uchun salbiy o'zgaruvchan ekologik sharoitlarda bozor o'rnini saqlab qolish zarurati raqobatbardosh bozor sharoitida xatti-harakatlarni maxsus o'rganishni talab qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, paxta tozalash sanoati mahsulotlariga bo'lgan talab nafaqat mahsulot sifatiga, balki jahon ishlab chiqarishiga ham bog'liq bo'lib, bu korxonalarni jahon sifat standartlariga hamda texnologik sharoitlarga to'liq mos holda ishlashga majbur qilishi kerak. Paxta yetishtirish va qayta ishlashda kapitalni bosqichma-bosqich birlashtirishni xalq xo'jaligining paxta tozalash sanoatini rivojlantirish strategiyasining eng muhim yo'nalishi deb hisoblaydi. Bunda paxta xomashyosini ishlab chiqarish va tayyorlash sifati muammosini hal qilish ancha osonlashadi va buning natijasida nafaqat paxta tolasi sifati, balki paxta tolasi va boshqa paxtani qayta ishlash mahsulotlari birligi xarajatlari ham oshadi. Sanoat korxonasining bozor sharoitida agar uning mahsuloti raqobatbardosh ustunlikka ega bo'lsa samarali ishlashi mumkin bo'ladi. Paxta tozalash sanoati korxonalari uchun bu, birinchi navbatda, hosil bo'lgan paxta tolasining sifati. Ikkinchisi eksport parametrlari bo'yicha alyuminiydan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Binobarin, sohani rivojlantirish strategiyasi muammolarini hal etish zarur va dolzarb vazifadir. Mamlakatning har bir fuqarosi o'zi yashab turgan jamiyatni shakllantirishdagi, rivojlantirishdagi, ishlab chiqarishda ishlashdagi va uni boshqarishdagi asosiy kuch hisoblanadi. Demak, har bir davlatning asosiy boyligi uning fuqarolaridir. Shu sababli fuqarolarning mehnat xavfsizligini ta'minlash va sog'lig'ini saqlash jamiyat ijtimoiy taraqqiyoti yo'lidagi muhim omil hisoblanadi.

Fuqarolar hayoti va mehnati xavfsizligini ta'minlash muammosi har bir jamiyat uchun dolzarb masala bo'lib, u davlatning iqtisodiy rivojlanganligiga va

barqarorligiga, kuchli ilmiy–texnik va intellektual imkoniyatlarga ega ekanligiga bog‘liq. Davlat uchun kuchli ilmiy–texnik va intellektual imkoniyatlar zaxirasi esa – yoshlardir, ularning olgan ta‘lim va tarbiyasi, o‘z mutaxassisliklari bo‘yicha egallagan bilimi va o‘quv darajasidir. Demak, mamlakatimizni zamonaviy bilimlarga ega bo‘lgan, kundalik hayotimizdagi va ishlab chiqarishdagi amaliy muammolarni hal etishga qodir bo‘lgan mutaxassislar bilan ta‘minlash taraqqiyotimiz va islohotlarimiz muvaffaqiyatini ta‘minlovchi muhim omillardan sanaladi. Shu sababli, davlatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki yillardanoq ta‘lim va tarbiya tizimiga katta e‘tibor berildi va u tubdan isloh qilindi. Mustaqil davlatimiz tomonidan “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” qabul qilindi. Bu qonun va dasturda ta‘limning uzluksizligiga katta ahamiyat berildi, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida yuksak ma‘naviy, madaniy va axloqiy talablarga javob beradigan vatanparvar, yuqori malakali, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash masalasi qo‘yildi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida, yoshlarni chuqur bilimlarga va yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga ega shaxslar qilib tarbiyalash vazifasini amalga oshirishdagi, asosiy omillardan bittasi sifatida zamonaviy ta‘lim berish talablariga javob beradigan o‘quv adabiyotlari tizimining yaratilishi dolzarb masala ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Har qanday jamiyat uchun inson butun faoliyati davomida, qanaqa faoliyat bilan shug‘ullanishidan qat‘i nazar, qadr-qimmatga ega bo‘lishi lozim. Chunki,, o‘z fuqarolarining sog‘lig‘iga va hayotiga nisbatan bo‘lgan e‘tibor har qanday jamiyat taraqqiyot darajasining asosiy o‘lchov mezonlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi mustaqilligining birinchi yilidan boshlab davlat bosh islohotchi tamoyili asosida mamlakatning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy yo‘nalishlarini belgilab oldi va bu yo‘ldan og‘ishmay bormoqda. Insonning jamiyatni taraqqiy ettirish hamda ishlab chiqarishni boshqarishda asosiy kuch ekanligini hisobga olib, uning xavfsizligi va sog‘lig‘ini saqlash ijtimoiy taraqqiyot yo‘lidagi muhim omil hisoblanadi.

1948-yil 10-dekabrda “Birlashgan Millatlar Tashkiloti” (BMT) „Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi”ni qabul qildi. Deklaratsiyaning 23- moddasida esa

shunday so‘zlar bitilgan : „ Har bir inson mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli va qulay sharoitlar... huquqiga ega” [4]. Mustaqil O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24- va 37-moddalari yuqorida keltirilgan deklaratsiyaning 3-va 23-moddalariga mos ravishda hamohangdir, masalan, 37-moddada shunday deyiladi: – „Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash... huquqiga egadir” [1]. Demak, O‘zbekiston Respublikasida fuqarolarning mehnatini muhofazalash va faoliyat xavfsizligini

ta'minlash umumdavlat miqyosidagi masala darajasiga ko'tarilgan.

Har yilning 28-aprelida butun dunyo miqyosida xalqaro mehnatni muhofaza qilish kuni keng nishonlanadi. Bu kunni nishonlashda "Xalqaro Mehnat Tashkiloti" (XMT) xizmatlari katta. Masalan, XMTning tashabbusi bilan 2012-yil "Mening hayotim. Mening ishim. Mening xavfsiz mehnatim" shiori ostida tashkil etildi. Mazkur tashkilot tomonidan e'lon qilingan ko'rsatkichning o'sish sur'ati yildan yilga 10 % ga oshib bormoqda. Bundan tashqari, 270 mln kishi ishlab chiqarishdagi jabrlanuvchilarga aylanishadi. MDH davlatlarida ish vaqtida 600 mingdan ziyod baxtsiz hodisalar qayd etiladi. XMT tomonidan berilgan ma'lumotlarga ko'ra, butun dunyo yalpi ichki mahsulotining 4 % nomaqbul mehnat sharoitlari va ishdagi baxtsiz hodisalar tufayli yo'qotiladi.

Bugungi kunda mehnat muhofazasi tushunchasi xalqaro miqyosda o'ta dolzarb va jiddiy tus olayotgan muammolardan biri sanaladi. Mehnat muhofazasi yuzasidan olib borilayotgan halqaro me'yorlar sirasiga quyidagi talablar kiradi:

- ishchi-xodimlarning sog'lig'i va hayotini himoya qilish;
- davlat miqyosida mehnat muhofazasini ta'minlovchi me'yorlarni qabul qilish va xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish;
- mehnat muhofazasi bo'yicha davlat boshqaruvi;
- mehnat muhofazasi talablarining bajarilishi yuzasidan davlat nazoratini olib borish;
- mehnat muhofazasi talablari ijrosi yuzasidan keng jamoatchilik nazoratini olib borish;
- mehnat muhofazasi, atrof muhitning sofligini asrab avaylash, boshqa ijtimoiy va -iqtisodiy faoliyat turlarini muhofaza qilishni muvofiqlashtirib borish;
- mehnat muhofazasi bo'yicha loyihalarni davlat tomonidan moliyalashtirilishi;
- mehnat muhofazasi bo'yicha malakali mutaxassislarni yetkazib berish masalasi;
- mehnat muhofazasi bo'yicha yagona axborot tizimini yaratish kabi masalalar va ularning ijrosi borasida halqaro me'yorlar belgilab berilgan.

XMTning 52-konvensiyasida qabul qilingan me'yorlarga asosan, "Xalqaro Mehnat Byurosi" (XMB) tomonidan "Mehnatni muhofazalash va xavfsizligini ta'minlash" yo'riqnomasi ishlab chiqilgan. Unda xavfni to'g'ri baholash va identifikatsiyalash usullari, xavflarni boshqarish tizimi to'g'risida aniq ko'rsatmalar belgilangan [48]. Mazkur qonuniy hujjatda aytib o'tilgan tavsiyalar mehnat sharoitida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavfni to'g'ri baholash, milliy va hududiy miqyosda ularni boshqarish, xavfli omillarni o'z vaqtida bartaraf etish, xavfsiz mehnat sharoitlari tizimini ishlab chiqish orqali ularni kamaytirish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va texnik sohalarida yuksalishiga olib keladi. Shu sababli davlatimiz qonunchiligida qator xalqaro me'yorlar ratifikatsiya qilingan.

Mamlakatimizning o'z ichki mehnat qonunchiligi ham XMTning aynan

yuqorida keltirilgan me'yorlarga muvofiq muntazam ravishda takomillashtirilib borilmoqda. Masalan, davlatimiz tomonidan 1993-yil may oyida "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonunning, 1996-yil 1-apreldan esa yangi „Mehnat kodeksi“ning kuchga kiritilishi jamiyat hayotida va mehnatni muhofaza qilish sohasida katta ahamiyatga ega bo'ldi [6, 7].

Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2000-yil 12-iyulda "Mehnatni muhofaza qilishga doir me'yoriy hujjatlarni qayta ko'rib chiqish va ishlab chiqish to'g'risida"gi 267-qaror qabul qilindi. 2008-yil 10-sentabrda "Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklaridan majburiy davlat ijtimoiy sug'urtasi to'g'risida"gi, 2009-yil 16-aprelda esa "Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish to'g'risida"gi qonunlar qabul qilindi. 2010 - yil 20-iyulda esa Vazirlar Mahkamasi tomonidan "Mehnatni muhofaza qilish bo'yicha normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 153-qaror qabul qilindi [5, 11, 12, 14, 15]. Buning natijasida mehnat muhofazasi sohasida me'yoriy hujjatlarni qayta ko'rib chiqish va ishlab chiqish, hamda amalga tadbiq qilish yanada jadallashdi.

Yuqorida keltirilgan qonunlar va mehnat muhofazasi bo'yicha qabul qilingan boshqa o'nlab me'yoriy-huquqiy hujjatlar, standartlar, nizomlar, qoidalar, yo'riqnomalarning barchasi ishlab chiqarishda ishlovchilar hayoti, sog'lig'i va ish qobiliyatini muhofazalash, turli baxtsiz hodisalarning, jarohatlanishlar va kasb kasalliklarining oldini olish, qulay va bexatar mehnat sharoitlarini yaratishga, xavfsiz mashina va mexanizmlar, qurilmalar, uskunalarni loyihalashga, ishlab chiqishga va ishlab chiqarishga tatbiq qilishga xizmat qiladi.

Insoniyat jamiyati mavjudligining, yashashining va taraqqiy etishining asosiy shartlaridan biri unda turli shakllarga ega bo'lgan faoliyatning olib borilishidir. Faoliyatni olib boruvchi subyekt esa faqat – ong va tafakkurga ega bo'lgan insondir.

Jamiyat uchun eng katta ahamiyatga ega bo'lgan faoliyat shakli mavjud. Bu faoliyatning oliy shakli hisoblangan – mehnatdir. Chunki, faqat mehnat tufayligina insoniyatning barcha moddiy, ma'naviy va boshqa turdagi boyliklari yaratiladi. Mehnatning shakllari xilma-xildir. Ular turmushda, jamiyat hayotida, madaniyatda, ishlab chiqarishda, ilmda va hayotning boshqa sohalarida kechadigan amaliy, aqliy va ma'naviy jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Inson o'z mehnatining sifati va unumdorligini oshirish maqsadida mehnat qurollarini va ishlab chiqarish vositalarini doimiy va to'xtovsiz ravishda o'zgartirib va mukammallashtirib boradi. Buning natijasida u mehnat jarayonida doimiy ravishda yuzaga chiqadigan turli zararli va xavfli omillar ta'siri ostida qoladi. Turli zararli va xavfli omillar ta'siri ostida qolish hozirda, insoniyat XXI asrga qadam qo'yganda, dolzarb muammoga aylandi. Iqtisodiyot obyektlarining

turli sohalarida murakkab texnik qurilmalar va mashinalarning qo'llanilishi natijasida ishlovchilarda nerv-psixologik, statik yuklanishlar, nevroz holatlari, kasb kasalliklari ko'paydi, avariya va falokatlar sodir bo'lishi ortdi. Bular o'z navbatida ishlab chiqarishda mehnat xavfsizligini ta'minlash masalasining ahamiyatini oshiradi.

Ishlab chiqarishda mehnat xavfsizligini ta'minlashni samarali yechish muammosi jamiyat tomonidan qonuniy, ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, texnik, gigiyenik va davolash-oldini olish tadbirlari va vositalari tizimini ishlab chiqishni va amalga joriy qilishni talab etadi. Jamiyatdagi bu faoliyat va jarayon mahsuli sifatida mehnatni muhofaza qilish bo'yicha bilim sohasi hosil bo'ladi va shakllanadi. Bu bilim sohasidan esa jamiyat hayotida juda katta ahamiyatga ega bo'lgan "Mehnat muhofazasi" fani dunyoga keladi.

"Mehnat muhofazasi" ijtimoiy-texnik fan bo'lib u ishlab chiqarishdagi zararli va xavfli omillarni aniqlaydi va o'rganadi, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarning va ishchilar kasb kasallanishlarining oldini olish yoki kamaytirish tadbirlarini, hamda avariya va portlash sodir bo'lishini bartaraf etish uslublarini o'rganadi va ishlab chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Mehnat kodeksi". // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. –T.: "Adolat", 2005. 52-son, 553-modda, 554-modda.
2. O'zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuni. //O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 2002 y. 1-son, 20-modda.
3. Mehnat vazirligining "Mehnat muhofazasi bo'yicha Vakil haqida"gi nizomi. Adliya vazirligi tomonidan 1995 yil 18 dekabrda 196-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.
4. Mehnat vazirligining "Mehnat muhofazasi bo'yicha ishlarni tashkil etish. to'g'risida"gi namunaviy nizomi. Adliya vazirligi tomonidan 1996 yil 14
5. SX Samandarovna.,Mehnat Sharoitining Inson Organizmiga Ta'siri Sog'Lom Turmush Tarzi//AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI, https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=QIb5PFsAAAAJ&citation_for_view=QIb5PFsAAAAJ:u5HHmVD_uO8C ISSN:2181-3464 C34-37
6. SK Samandarovna.,The Problem of Environmental Pollution//Vital Annex:International Journal of Novel Research in Advanced Sciences, https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=QIb5PFsAAAAJ&citation_for_view=QIb5PFsAAAAJ:9yKSN-GCB0IC Volume:01 Issue: 03 I 2022 ISSN: 2751-756X Page81-85
7. XC Самадова.,СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ ИНСОН САЛОМАТЛИГИНИНГ АСОСИДИР//Journal of Advanced Research and Stability,https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=QIb5PFsAAAAJ&citation_for_view=QIb5PFsAAAAJ:d1gkVwhDpl0C Volume:02 Issue:09ISep-2022 ISSN:2181-2608 C198-201